

Könyvszemle

Gile, Daniel

Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training

(Amsterdam/Philadelphia: Benjamins Translation Library, 1995. 278 pp)

Horváth Ildikó

Daniel Gile a *Benjamins Translation Library* sorozatában 1995-ben megjelent kötetének mondanivalója a szerző sokéves tapasztalatain alapszik, melyet gyakorló fordítóként illetve konferenciatorlmácsként, valamint tanárként és kutatóként szerzett. Ahogy azt a szerző a bevezetőben (*Introduction*) elmondja, a könyv elsősorban olyan tolmácsolást és fordítást tanító szakembereknek szól, akik tanításukhoz módszertani útmutatót keresnek, azonban azok érdeklődésére is számot tarthat, akik „csak” gyakorolják a két szakma valamelyikét. A szerző olyan fordítási és tolmácsolási jelenségekkel és nehézségekkel foglalkozik, amelyekkel diákok és gyakorló fordítók / tolmácsok egyaránt gyakran találkoznak. A könyvben tárgyalt témák elméleti háttérét Gile a pszicholingvisztika, a kognitív pszichológia, valamint a fordítás- és tolmácsoláskutatás területéről kölcsönzi. Maga a könyv azonban nem a kutatások folyamatát mutatja be, hanem elsősorban a különböző kutatások eredményéről számol be, illetve némi spekulációba bocsátkozik ott, ahol a bizonyítékok egy bizonyos irányba mutatnak, de nem elegendőek tudományos megállapítások tételére.

A mű fontos jellemzője még, hogy egyszerre szól fordításról és tolmácsolásról, amit a szerző azzal indokol, hogy az évek során egyre inkább meggyőződött arról, a két tevékenység közötti különbségek abból

adódnak, hogy tolmácsolás során az időnyomása nagyobb kognitív stresszt eredményez. Gile azonban úgy gondolja, hogy a tolmácsolás és fordítás mint tevékenység között jóval több hasonlóságot lehet találni, mint különbséget. Továbbá úgy véli, hogy a tolmácsolás és a fordítás közötti különbségeket számos képző intézményben eltúlozzák: főleg a tolmácsoknak köszönhetően és főleg szociológiai okok miatt. Gile véleménye szerint tehát hasznos a két szakma között meglévő hasonlóságokra koncentrálni, hiszen jó, ha a fordítók ismerik a tolmácsok, illetve a tolmácsok ismerik a fordítók munkájának sajátosságait. Terminológiailag a szerző úgy oldja meg a problémát, hogy a két tevékenységre a nagybetűs *Translation* (transzláció) gyűjtőnévvel utal. A szerző kihangsúlyozza továbbá, hogy a könyv ún. „pragmatikus” szövegek fordításával és tolmácsolásával foglalkozik, tehát nem öleli fel a műfordítást, mivel úgy érzi, a kellő tapasztalat hiányában nem hivatott ezen terület tárgyalására.

A kötet, szerkezetét tekintve, összesen 10 fejezetből áll. Minden fejezet végén rövid összefoglaló található az éppen taglalt főbb gondolatokról. A fogalmak (*concepts*) és a modellek (*models*) könnyen érthetőek, és minden fejezet a tanítás során felhasználható praktikus ötleteket is tartalmaz. Ezenkívül az ötletek módosított változata már gyakorló fordítók és tolmácsok továbbképzésekor is alkalmazhatók, valamint valamelyik tárgyat oktató szakemberek számára szervezett módszertani szemináriumokon is segítséget nyújthatnak. Azonban Gile figyelmeztet, hogy a fogalmakat és modelleket nem lehet véglegesnek tekinteni, hiszen folyamatosan fejlődnek és új tapasztalatok, illetve kutatási eredmé-

nyek tükrében tökéletesíteni lehet őket.

Az első fejezet (*Theoretical Components in Interpreter and Translator Training*) kilenc alpontban vizsgálja a transláció tanításának különböző elméleti összetevőit és aspektusait. Többek között szó esik a fordító- és tolmácsiskolák szerepéről, jóllehet Gile szerint nem mindenkinek van feltétlenül szüksége rájuk. A képzés mindazonáltal lehetővé teszi, hogy a leendő translátorok a lehető legjobban kiaknázzák képességeiket és gyorsabban fejlesszék translációs készségeiket. Ezenkívül a formális képzés előnyeként tudható be az a tény, hogy a hallgatóknak lehetősége nyílik szociális, illetve szakmai kapcsolatokat kialakítani a szakma már tapasztaltabb képviselőivel. Annak érdekében, hogy a formális képzés valóban előnyt jelentsen, tartalmát mindenképpen *optimalizálni* kell. Ami a translációs szaktudás komponenseit illeti, Gile egyetért Jean Maillot nézetével. Ezek szerint a translátorok a passzív nyelveket, amelyekről dolgoznak, passzívan ugyan, de mélyrehatóan ismerik, azokat a nyelveket pedig, amelyekre dolgoznak, aktívan ismerik. Ezenfelül rendelkeznek elegendő ismerettel a transláció témájában ahhoz, hogy azt fel tudják dolgozni és tudják hogyan kell fordítani / tolmácsolni. Végül, de nem utolsósorban bizonyos intellektuális kritériumoknak is meg kell felelniük. Ezeket azonban nagyon nehéz definiálni, mégis a képző intézmények felvételi vizsgájának ki kell, hogy szűrnie azokat a jelentkezőket, akik nem rendelkeznek a megfelelő mentális készségekkel.

Ezt követően a szerző a különböző képzési módok jellemzőit sorolja fel. Az egyik opciót azok választják, akik a translációval mint mesterséggel még csak ismerkednek. Ilyenkor a képzés nappali, hosszúságát tekintve pedig az intenzitástól és a hallgatók előképzettségétől függően 6 hónap és 4 év között lehet. A másik opció a már gyakorló translátorok számára ajánlott: itt rövidebb továbbképző kurzusok közül lehet választani, amelyek általában vala-

milyen részterülettel (pl. jogi fordítás) foglalkoznak. A képzés tartalmát illetően Gile úgy tartja, hogy annak az első időszakban *folymat-orientált*nak kell lennie, és csak később kell *eredmény-centrikussá* válnia. Ezenkívül a szerző amellett érvel, hogy a képzés tartalmazzon elméleti elemeket is, hiszen ezeknek magyarázó szerepük van és az elmélet segítségével a hallgatók könnyebben és rövidebb idő alatt megértik a különböző *transzlációs jelenségeket, nehézségeket és stratégiákat*. A kurzus elméleti komponensét azonban gondosan kell kiválasztani ahhoz, hogy a várt eredményt elérjék. Ehhez néhány szempont: az elmélet *közvetlen haszonnal* van a hallgatók számára, könnyen *érthető*, ha a hallgatók „*beavatása*” után következik a tanmenetben és a kurzus alatt *többször felelevenítik* az elméleti problémákat.

A második fejezet (*Communication and Quality in Interpretation and Translation*) a transláció műveletének szerepére hívja fel a figyelmet. Eszerint a transláció nem más, mint *kommunikációs funkcióval bíró szolgáltatás*. Ennek megfelelően a profeszszionális transláció kommunikációs aktusként is felfogható, mely a szakma és a kommunikáció szabályainak is alá van vetve. Gile a kötetben elsőként bemutatott modellje a Tolmácsolás / Fordítás Kommunikációs Modellje (*Communicational Model of I/T*), melynek segítségével részletesen leírja a translációs kommunikáció szereplőit és komponenseit. Szó esik többek között a lehetséges kommunikációs célokról, szándékokról, tartalomról, valamint arról, hogy a translátornak kihez kell lojálisnak lennie. A translátum minőségének megítélésekor nagy szerepe van tehát, hogy az egyes kommunikációs partnerek úgy érzik, elérték kommunikációs céljukat. Ezenkívül az elvégzett munka által tett hatást a tartalom „*csomagolása*” is jelentős mértékben befolyásolja. A translátorok társadalmi státuszát pedig munkájuk minőségén felül viselkedésük is meghatározza. A fejezet végén a

szerző módszertani javaslatait a függelékben egy általa angol-francia viszonylatban 1993-ban már kipróbált gyakorlat ismeretése követi.

A harmadik fejezet (*Fidelity in Interpretation and Translation*) arra keresi a választ, miként lehetséges a translációt tanuló hallgatók felé egyfajta új, alapvető felfogást közvetíteni az ekvivalenciáról annak érdekében, hogy a translációt ne mint a nyelvi elemek egymással való behelyettesítését, hanem mint az üzenet a forrásnyelvből a célnyelvbe való átültetését fogják föl és gyakorolják. Mindezt Gile egy általa több ízben elvégzett kísérlet és a nem irodalmi mondatok információs modelljének (*Informational Structure of Informative Sentences*) segítségével teszi. A szerző különbséget tesz az elsődleges információ (*Message*) és a másodlagos információ különböző fajtái (*Framing Information, Linguistically Induced Information* és *Personal Information*) között, és ezeket relativizálva vizsgálja a translációs ekvivalencia elveit, valamint azt, hogy ezek milyen mértékben könnyítik illetve nehezítik a gyakorló translátor és a diák dolgát. Végezetül rövid, a gyakorlatban is felhasználható tanítási tanácsok után a fejezet függelékében megtalálhatjuk az említett kísérlet eredményének leírását.

A negyedik fejezet (*Comprehension in Interpretation and Translation*) a diskurzus-megértést elemzi azáltal, hogy a megértés (*comprehension*) komponenseit és azok egymással való kapcsolatát vizsgálja. Gile a nyelvi tudáson kívül nagy hangsúlyt fektet még a szövegen kívüli világ ismeretére, az ún. enciklopédikus tudásnak a megértésben játszott szerepére, illetve a forrásnyelvi szöveg tudatos elemzésének fontosságára. A fejezet második részében a szerző hosszasan kitér arra, hogy a laikus translátorok még műszaki szövegekkel is képesek megbirkózni, amennyiben helyesen járnak el: előbb megfelelő körültekintéssel elemzik a szöveg jellemzőit és kapcsolóelemeit, hogy ezt követően már csak a főne-

vek és főneves szerkezetek célnyelvi megfelelőjét kelljen megtalálni és behelyettesíteni a szövegbe. A fejezetet ismét néhány praktikus módszertani tanács zárja.

Az ötödik fejezetben (*A Sequential Model of Translation*) Gile elsősorban a fordítással foglalkozik és bemutatja azt az általa kidolgozott modellt, mely a fordítás folyamatát mutatja be lépésről lépésre. A modell a szerző saját bevallása szerint is elnagyolt és nem feltétlenül írja le pontosan a valóságban végzett fordítói tevékenységet. Gile azonban modelljét elsősorban tanítási célokra dolgozta ki. Ezzel magyarázható talán, hogy a fejezet hosszú módszertani részt tartalmaz, melyben Gile részletes útmutatót ad a modellhez arra nézve, hogyan lehet azt a leghatékonyabb módon felhasználni a tanórán. A fordítási modell másik előnye, hogy jól szemlélteti a fordítás és tolmácsolás közötti alapvető különbségeket. A fejezet végén található mellékletben hibásan megoldott fordításokat és azok a modell segítségével történt elemzését olvashatjuk.

A hatodik fejezet (*Knowledge Acquisition in Interpretation and Translation*) témája a translátorok munkájához szükséges nyelvi / terminológiai és tárgyi tudásbeli információszerzés. Gile részletesen leírja az információforrások fajtáit, fellelhetőségét, illetve megbízhatóságának kritériumait. Az információszerzés stratégiái szempontjából külön jellemzi a fordítást és a tolmácsolást, arra hivatkozva, hogy a két tevékenység időtényezője teszi ezt szükségessé. Általánosságban elmondható, hogy a translátum befogadói elnézőbbek a terminológiai hibákkal szemben, ha tolmácsolt szövegről van szó. Az információszerzés tolmácsolás esetén főleg az eseményt megelőzően, fordításnál pedig jó részt azzal egyidőben történik. A hosszú távú tudásfelhalmozással kapcsolatban Gile kifejti, hogy a tolmácsok általában felszínesen ismernek több szakterületet, és tudásuk a fordítókénál kevésbé strukturált és megbízható. A fejezet ismét hasz-

nos módszertani javaslatokkal és függelékkel zárul, mely egy terminológiai esettanulmány tanulságait írja le.

A hetedik fejezet (*The Effort Models in Interpretation*) Gile híressé vált tolmácsolásra vonatkozó erőfeszítés-modelljeit mutatja be. Ahogy a szerző a fejezet bevezetőjében megjegyzi, a tolmácsolás egyik legmeglepőbb jellemzője, hogy milyen nagy erőfeszítést követel a tolmáctól. A modellek alapvetően két elgondoláson alapszanak. Az egyik szerint a tolmácsoláshoz szükséges mentális energia korlátozott mennyiségben áll rendelkezésre. A másik szerint pedig az agy információ-feldolgozó kapacitása nem elegendő a nem automatizált műveletek elvégzéséhez. Gile három alapvető fázist definiál, melyek energiát, erőfeszítést követelnek a tolmáctól: a hallgatás és elemzés (*listening and analysis*), a beszézés ill. produkció (*production*) valamint a rövid távú memória használata (*shortterm memory*). A szinkron- és konzekutív tolmácsolásra vonatkoztatott modellek célja, hogy a nehézség okát megmagyarázza, ezáltal elősegítse a tolmácsolás során alkalmazott stratégiák és taktikák megválasztását, és így a teljesítmény javuljon. A modellek másik jelentős felhasználási területe a tolmácképzés. Elméleti modellekről van ugyan szó, mégis általános keretbe foglalják és jól szemléltetik a hallgatók számára a tolmácsolás azon problémáit, melyek a már hivatásos tolmácsok mindennapi munkáját is nehezítik. Ezért Gile mindenképpen ajánlja, hogy a modellek által bemutatott fogalmakkal a leendő tolmácsok megismerkedjenek. A szerző röviden ismerteti még a blattolás és a szöveggel való szinkrontolmácsolás modelljeit is. A fejezetet néhány praktikus és megszívlelendő módszertani tanács zárja.

A nyolcadik fejezet (*Coping Tactics in Interpretation*) arra vonatkozólag nyújt segítséget, hogyan lehet megbirkózni a tolmácsolás során felmerülő nehézségekkel. E taktikák elsődlegesen azt a célt szolgálják, hogy az előadó és a hallgatóság a le-

hető legjobb minőségű tolmácsolást kaphassa. Gile a különböző taktikákat három csoportba osztja: a megértési (*comprehension tactics*), a megelőző (*preventive tactics*) valamint a megfogalmazás során alkalmazott taktikákra (*reformulation tactics*). A legtöbb taktika egyaránt érvényes a szinkron- és a konzekutív tolmácsolásra is. Az alkalmazott taktikát minden esetben úgy kell kiválasztani, hogy a hallgatóság számára minél kevesebb információ vesszen el, a beszéd egyes szegmenseinek információtartalma kiegyensúlyozott legyen és a beszéd kommunikációs hatása minél jobban érvényesüljön. Ezenkívül azonban a valóságban két másik szempont is közrejátszik a tolmács részéről: a legkevesebb erőfeszítés törvénye és az önvédelem gyakorlata. A különböző taktikák egymáshoz viszonyított erejét elsősorban szakmai etikai szempontok, valamint a munkakörülmények határozzák meg. A szerző külön alpondban röviden tárgyalja még a blattolás, a szöveggel való szinkrontolmácsolás és a fordítás során alkalmazott taktikákat, valamint az előadók által elkövetett hibákkal szembeni lehetséges megoldásokat. A folyamat-orientált megközelítésnek megfelelően, a tanításra vonatkozólag Gile azt tanácsolja, hogy a taktikák bemutatásakor mindenképpen ki kell hangsúlyozni, hogy azok kiválasztása döntések, tehát egyéni választások és kockázatvállalás eredménye, melyért a tolmácsnak, mint a kommunikációs folyamat résztvevőjének vállalnia kell a felelősséget.

A kilencedik fejezetben (*Language Issues in Conference Interpreting / and Translation*) a szerző elsőként az AIIC-től (*Konferenciatolmácsok Nemzetközi Egyesülete*) átveszi és ismerteti az aktív és a passzív nyelv definícióját. Az egyes tolmács aktív és passzív nyelvtudásának illusztrálására bevezeti a nyelvi elemek előhívhatóságának gravitációs modelljét (*Gravitational Model of Linguistic Availability*), mely centrikus körökből áll. A körök mentén helyezkednek el az adott nyelv szavai és szabályai.

Minél közelebb esik egy szó vagy szabály a centrumhoz, annál könnyebben elő lehet hívni, tehát annál aktívabb a tudás. A szavak és szabályok előhívhatóságát több tényező befolyásolja. Ezek szerint, minél gyakoribb az előfordulásuk, annál könnyebben előhívhatók. Ha bizonyos szavak előhívhatóbbá válnak, a velük morfológiailag vagy egyéb módon asszociált szavak szintén könnyebben elérhetőbbek. A tolmácsoláshoz könnyen elérhető szavakra és szabályokra van szükség, azonban azok a szavak, amelyekre a tolmácsoknak legtöbbször szükségük van, nem feltétlenül tartoznak a mindennapi életben leggyakrabban előforduló szavak közé. A tolmácsok és tolmácsolók tehát olyan hangzó szövegek segítségével fejleszthetik nyelvtudásukat a leghatékonyabb módon, melyek nagyobb számban tartalmazzák a munkájukhoz szükséges szóincset, mint a hétköznapi beszélt nyelv. Végezetül Gile azt vizsgálja, a tolmácsolás milyen mértékben nyelvspecifikus tevékenység. Ebben a témakörben a szerző élesen szembehelyezkedik Seleskovitch álláspontjával, miszerint a tolmácsolás elsősorban olyan intellektuális feladat, mely a munkanyelvek tulajdonságaitól függetlenül végezhető, hiszen nem nyelvi szinten, hanem a jelentés szintjén zajlik. Gile ezzel szemben arra a következtetésre jut, hogy a tolmácsolás jelentős mértékben nyelvspecifikus tevékenység, hiszen a különböző nyelvekre eltérő mértékben jellemző fonetikai és grammatikai redundancia nyelvi szinten nehezíti a hallgatást és elemzést, a lexikon gazdagsága és a nyelvtani rugalmasság közötti eltérések pedig a beszélést befolyásolják, míg a forrásnyelv és a célnyelv közötti szintaktikai eltérések a rövid távú memória feldolgozó képességére vannak kihatással. Ennek tükrében Gile meggyőzően érvel amellett, hogy a tolmácsolás képzésben is – legalábbis a kurzus vége felé – érdemes felhívni a hallgatók figyelmét a munkanyelveik között felmerülő nyelvspecifikus problémákra.

A tizedik és egyben utolsó fejezet (*I/T Training Literature*) a tolmácsolás és fordítás oktatásáról írt szakirodalmon kalauzolja végig az olvasót. A szerző a transláció területén írt munkákat három csoportra osztja: tényeket bemutató írások (különböző képzések, képzőintézmények és képzési modulok bemutatása), módszertani művek (folyóiratok, doktori és egyéb disszertációk, megjelent konferencia-előadások, könyvek stb.) és a translációval foglalkozó általános írások. Ezt követően 15 angol illetve francia nyelven írt művet mutat be részletesebben. Gile a tolmácsolás és fordítás oktatásáról írt irodalom jellemzéséhez hozzáteszi, hogy az meglehetősen repetitív: ugyanazok a szerzők írnak húsz éve változatlan témákról. Ezért a 15 bemutatott mű közül elég néhányat elolvasni ahhoz, hogy a terület fontos problémáival megismerkedhessünk. Végezetül Gile azt tanácsolja mindazoknak, akik a tolmács- és fordítóképzés módszertanával kívánnak foglalkozni, hogy ismerkedjenek meg a kognitív pszichológia és a pszicholingvisztika alapkérdéseivel.

Azok az olvasók, akik Gile könyvétől tudományos, sok adattal alátámasztott kísérletek eredményeit várták, bizonyára csalódnak fognak, hiszen a szerző bevallása szerint sem ez volt a cél. A kötet ugyanis a szerző tapasztalatait és meglátásait dolgozza föl annak érdekében, hogy mások is felhasználhassák a jól bevált, a tanteremben többször kipróbált feladatokat. A megállapítások tudományos bizonyíték hiányában ugyan spekulatívnak, anekdotaszerűnek tűnhetnek, azonban mégis hitelesek, hiszen egy olyan szakember tollából származnak, aki több évtizede reflektál munkájára nemcsak mint translátor, hanem mint oktató is. Ezáltal jelentős segítség nyújt mindazoknak, akik a tolmácsolást és fordítást oktatják vagy oktatni kívánják. A kötet végén található gondosan összeállított bibliográfia pedig további ötleteket ad a transláció területén való tájékozódáshoz.

Shuttleworth, Mark & Cowie, Moira

Dictionary of Translation Studies

(Manchester, UK: St. Jerome Publishing, 1997. 233 pp)

Wallendums Tünde

Olasz nyelvű fordítástudományi szakirodalom hosszas – és eredménytelen – keresése közben találtam rá erre, a bármely nyelv szempontjából fontosnak tekintendő fordítástudományi alapl műre. Nagy örömmel vettem kézbe a vonzó kiállítású, színes fedelű, s formátumát tekintve – nevét meghazudtolóan – inkább egy klasszikus regény sokadik kiadására, mintsem szótárra/enciklopédiára hasonlító könyvet. A felfedezés, rátalálás öröme az olvasás és megértés sikerélménye követte. A mű ugyanis, az angol nyelvet nem professzionális szinten ismerők számára is érthető – sőt közérthető – már-már olvasmányos szaknyelven íródott.

A könyv, amelynek címe magyarul talán *Fordítástudományi Szaklexikon* lehetne, a laikus olvasókat felfedező, az avatott(abb) szakembereket pedig rendszerező útra invitálja a fordítástudomány gyarapodó műveinek és változó, még kialakulófélben lévő terminológiájának erdejében. A mű a fordítás elméletéhez és gyakorlatához kapcsolódó legfontosabb tudnivalók (tudós gondolatok, tudományosan igazolt tények, gyakorlati információk, stb.) mindennapi használatra szánt összefoglalása.

A kötet egyik legértékesebb, s legérdekesebb része az előszó. A szerző* itt nem csupán megosztja az olvasóval a munka szerkesztése folyamán felmerült dilemmákat, hanem egyúttal áttekintést ad a fordítástudomány – mint önálló tudományág – születését övező gyakorlati és elméleti prob-

lémákról is. Felidézi pl., hogy a születő új tudományág kezdetben más – ma már inkább a fordítástudomány segédtudományainak tekintett – tudományágak (pl. nyelvtudomány, irodalomelmélet, matematika, a biológia) módszertanát, és ezzel együtt, azok – többé-kevésbé automatikusan átvett – terminológiáját használta. A mű azonban nem elsősorban ezeknek a – részben ma is használatos – szakkifejezéseknek az ismertetésére vállalkozik, hanem az úgynevezett „*native terminology*” (a fordítástudomány sajátos fogalmait és jelenségeit leíró szakkifejezések) bemutatására koncentrálnak.

A címszavak jelentős részét ugyanakkor olyan normál, köznyelvi (angol) szavak alkotják, amelyek a fordítástudományban sajátosan új – szaknyelvi – értelmet nyertek. A szerző – saját bevallása szerint – tudatosan mellőzte a nem fordítástudományi szakkifejezéseket, és előnyben részesítette a fordítástudomány tanulásához kapcsolódó kifejezéseket, hogy minél teljesebb áttekintést nyújt(has)son e tudományág eredményeiről, jelenlegi helyzetéről, folyamatban lévő vitáiról, illetve mindezek terminológiai vonatkozásairól. A lexikon anyaga elsősorban az utóbbi harminc-negyven év szaktudományi munkáiban alkalmazott terminológiára épül.

Fontos megjegyezni, hogy a munka nemcsak az angol fordítástudományi szakszavakat tárgyalja, hanem szép számmal találhatunk francia és német kifejezéseket is benne. Ezek, az angol címszavak magyarázataihoz hasonló információkkal kiegészített idegen szavak többnyire angol megfelelőjük szerint vannak – abc rendben – besorolva (pl. *Adaptation 1, Adaptation 2 – French Adaptation*). Más esetekben viszont eredeti formájukban is külön címszóként szerepelnek, ugyanakkor azonban tartalmuk részletes kifejtésére angol megfelelőjüknel kerül sor (pl. *Auftrag* – see *Commission*). Amennyiben pedig az adott idegen szó valamely másik nyelv fordítástudományi terminológiájá-

* Megjegyzés: azért beszélünk a szerzőről egyes számban, mert a munka oroszlánrészét Mark Shuttleworth végezte

nak sajátos jellemzője, akkor továbbutalás nélkül, közvetlenül az idegen nyelvű címszó alatt találhatjuk annak magyarzatát (pl. *Leipzig School*).

A szerző a kötet előszavában kifejti, hogy a címszavak összeállításakor, illetve a szócikkek megírásakor egyetlen fordítástudományi irányzatot sem preferált, igyekezett a fordítástudomány egészéről értékpreferencia-mentes és kiegyensúlyozott áttekintést nyújtani. Az olvasó így leginkább a szakma elmúlt évtizedekben kialakult, s ma is aktuális terminológiájának kritikai megjegyzéseket nélkülöző dokumentációját kapja kézhez. Az anyag ilyen feldolgozása természetesen maximálisan megfelel a tudományosság kritériumainak, ám a fordítástudománnyal közelebről csak most ismerkedő olvasót minden bizonnyal a szerző – mint az olvasó számára aktuális közvetítő – megfelelően elkülönített véleménye is érdekelte volna.

A mű a fordítástudomány aktuális állapotának leírása – a szerző szavaival: ‘pillanatfelvétele’ – a benne foglalt címszók tartalmának ismerete a tudományágban elmélyülni készülő hallgatókat nagy mértékben segítheti a szakmai tájékozódásban, elindulásban. A kötet terjedelmi korlátai miatt a szerző csak ritkán tér ki az egy adott jelenségre vonatkozó különböző terminusok (pl. *Interpretation, interpreting, Interpretive Theory of Translation, Interpretative Theory of Translation*) közötti különbségek magyarzatára. Maga a szerző is inkább ‘terminus technicusok’ összefoglaló gyűjteményének, mintsem enciklopédiának vagy értelmező szótárnak tekinti munkáját. Szándéka szerint e mű gyakorlati, konzultatív (kézi)könyv, hivatkozási eszköz kíván lenni a fordítástudománnyal foglalkozó hallgatók, tanárok és kutatók számára, ezért – mint az előszóban írja – a gondosan kiválasztott címszavak rövid, tömör (informatív) és lehetőség szerint semleges definiálására törekszik.

Most azonban térjünk át a szócikkek közelebbi vizsgálatára. A mű gyakorlati használata során felmerülő, a szerző által is előre jelzett probléma lehet, hogy bizonyos – „kevésbé jelentős”-nek ítélt, még formálódó vagy már túlságosan is közismertnek tekintett – szavak kimaradtak, illetve nem külön, önálló címszóként, hanem egyes fontosabb kifejezések szócikkein belül találhatóak. Az olvasónak így néha nyomoznia kell, szó szerint forgatnia, előre-hátra lapozgatnia kell a könyvet, hogy egy-egy kifejezés, definíció használati körét és pontos jelentését – lehetőség szerint – teljes egészében megértse. Ez persze egy lexikon esetében természetes dolog, s a kötet grafikai kialakítása ebben maximálisan segítségünkre van. A címszavak és (önálló címszóként is szereplő) szinonimáik félkövér betűvel szedettek, míg francia vagy német megfelelőik dőlt félkövér formátumúak. A szócikk normál formátumú magyarzatától szintén jól elkülönülnek a végig nagy betűvel nyomtatott keresztutalások és a dőlt betűs értelmi kiemelések.

A szerző minden egyes terminus esetében megemlíti annak legelső előfordulási kontextusát és alkalmazóját. Ezt azonban nem bonyolult, az olvasót sokszor megterhelő és valljuk be – néha elkedvetlenítő – apró betűvel szedett lábjegyzetben vagy komplikált jelölésekkel tarkított zárójeles megjegyzésekben teszi, hanem egy nagyon egyszerű kulcs (évszám/abc alpontok) segítségével. E kulcs feloldása a mintegy 32 oldalas, s a további tájékozódáshoz rendkívül jól használható bibliográfiában található. Az olvasó ugyanakkor csalódással nyugtázza, hogy a bibliográfia a kötet szerzőjének egyetlen művét sem tartalmazza.

A szócikkek rendszerint fél-egy oldal terjedelműek, ennél hosszabb, mintegy 2 oldalnyi helyet foglalnak el az alábbi, – a sok fontos szakszó között is kulcsfontosságú – kifejezések: *Equivalence, Indeterminancy, Literal Translation, Machine*

Translation, Subtitling, Transfer, Translation. E nagyobb szócikkek esetében már különböző nézőpontok, és a szó használatára – használata esetleges módosulásaira – vonatkozó kommentárok is helyet kaptak. Valamennyi szócikkben szép számmal található továbbutalásokat és kereszthivatkozásokat, valamint további olvasmányajánlatokat is.

A műből nem csupán a fordítástudomány egyedi, speciális jelentéssel felruházott tudományos szakszavait (pl. *Analogical Form*) tanulhatjuk meg, hanem bepillantunk a tudományág történetébe (pl. *Translation as Industrial Process*), és jelenébe, megismerhetjük tudományos szervezeteit (pl. *A.I.I.C., F.I.T.*) és – a kötet végén található már említett átfogó bibliográfia segítségével – meghatározó egyéniségeit, valamint e szerzők főbb (alap)műveit.

Összességében megállapítható, hogy a *Dictionary of Translation Studies* a fiatal fordítástudománnyal most ismerkedő hallgatók, s az ezt már gyakorló szakemberek, tudósok számára is érdekes, hasznos olvasmány. Lexikon lévén – még ha a kötet formátuma regényre emlékeztet is – természetesen nem lehet az egész könyvet egyszerre elolvasni, megérteni és befogadni. Folyamatos használata, szerkezete által is megkövetelt forgatása azonban hozzásegít, közelít bennünket ahhoz, hogy – legalábbis a szakmai elmélet vonatkozásában – mindannyian megtanuljunk egy nyelven beszélni. Az elméleti ismereteken – szakszókincsen – túl a kötet egyidejűleg a gyakorlati tudnivalóknak és szakmai tájékoztatói pontoknak is fontos tárháza.

A mű magyar nyelvű kiadása, adaptálása, a nemzetközi szakmai terminológia magyar megfelelőinek bemutatása minden bizonnyal érdekes, és nagyon hasznos lenne a fordítástudomány kezdő művelői számára. Lévén azonban az angol nyelv napjaink lingua francá-ja, s egyben e tudományág 'hivatalos' nemzetközi nyelve is, már a mű eredetijének ismerete, és széles

körü szakmai hozzáférhetősége is nagy segítséget jelenthetne a jelen és a jövő fordítástudománnyal foglalkozó diákjai és tanárai számára.

Flotow, Luise von

Translation and Gender Translating in the 'Era of Feminism'

(Manchester: St. Jerome Publishing, 1997. 114 pp)

Kovács Judit

A címben ígért kihívás

A kortárs fordítástudomány iránt érdeklődő olvasók előtt bizonyára nem ismeretlen a *Translation Theories Explained* sorozat (szerkesztő: Anthony Pym), melynek kötetei a Mona Baker által megalapított manchesteri St. Jerome Kiadó gondozásában látnak napvilágot. A sorozat eddig megjelent darabjai közül jó néhány, mint például *Translating as a Purposeful Activity*, *Translation and Empire*, *Translation and Literary Criticism*, *Contemporary Approaches to Translation Teaching*, olyan szerkesztői koncepcióra engednek következtetni, amely a fordításelmélet és –tudomány klasszikus értelmezését kitágítva, azt szélesebb, interdiszciplináris kontextusba helyezi.

Ez a törekvés magával hozza más, a fordítástudomány körén hagyományosan kívül eső területek kutatását is, amely feladat tökéletes ellátása pusztán nyelvészeti háttérrel rendelkező szakemberek számára komoly kihívást jelent. Különösen igaz ez a *Translation and Gender* című, 1997-ben megjelent kötet esetében. Már maga a cím is sajátos interdiszciplinitást és egyben korjelölő funkciót hordoz. Húsz-harminc évvel ezelőtt a cím nem ígért volna mást, mint egyértelműen nyelvészeti tárgyú értekezést a nyelvtani nemfogalom (hím, nő, semleges) és a fordítás kapcsa-

latáról. Ezt a feltételezést lexikográfiai tények is alátámasztják. Az talán nem meglepő, hogy az Ország-héle *Angol-Magyar Nagyszótár* (1970) a 'gender' szócikkben kizárólag nyelvtani nemről beszél, de nem más a helyzet a *Chambers Dictionary of English* (1988 Cambridge: CUP), vagy a *The Oxford Thesaurus* (1991 Oxford: OUP) értelmezése szerint sem. Az 1992-ben kiadott *The Oxford Companion to the English Language* (OUP) azonban már több hasábot szentel a 'gender' szó második jelentésének, azt egyértelműen a szociológia tárgykörébe tartozó olyan szóként definiálva, amely a nőknek a társadalomban játszott nemi szerepével kapcsolatos előítéletek jelölésére szolgál, és születése pillanatától negatív konnotációt hordoz. Érdekes megjegyezni, hogy a szócikkben a szociológia mellett szereplő 'women's studies' kifejezés ugyancsak próbára teszi a magyar fordítót. Bár pontosan értjük, miről van szó, mégis bajban vagyunk a terminológiával, hiszen ma még szokatlan lenne 'nőtudományról', vagy méginkább 'feminista tudományokról' beszélni. A szerző maga is szükségesnek látta alcímmel (*Translating in the 'Era of Feminism' azaz Fordítás a feminizmus korában*) világossá tenni, vajon mi is értendő a címben szereplő 'gender' alatt.

Téma és szerző

Luise von Flotow, saját meghatározása szerint kétnyelvű, kétkultúrájú észak-amerikai. Nevéből ítélve valószínűleg német eredetű. Műfordító, tanár és újságíró, jelenleg az ottawa-i egyetemen tanít. Az a három nyelv a munkanyelve (angol, német, francia) amelyeken a feminizmus korának legjellegzetesebb alkotásai születtek. Életkorát tekintve, annak a nemzedéknek a képviselője, amely egyetemistaként, fiatal felnőttként ismerkedett meg a feminista gondolattal. A kulturálisan sokszínű, és ezért a tradíciókkal szembefordulni mindig inkább hajlamos kontinens lakójaként pedig akár alakíthatta is azt. Szerző és téma találkozása tehát korántsem véletlen.

A könyv témája a nemi szerepek és a fordítás együttes megjelenése/megjelenítése, illetve ennek kutatása. Flotow témaválasztását az vezérelte, hogy egyaránt érdeklődik a nemi szerepek feminista alapú magyarázata iránt, amely szerint az kulturális képződmény (cultural construct), illetve a fordítás, mint kulturális átvitel (cultural transfer) iránt. A két fogalom, a fordítás és a nemi szerepek összekapcsolását az teszi szükségessé, hogy az utóbbi évtizedekben a nőmozgalom eredményeképpen a nemi szerepekkel összefüggő témák begyűrűztek a nyelvbe is. A szerző szerint a két téma összekapcsolása nemcsak lehetséges, hanem egyenesen szükséges is, mivel úgy érzi, a nemzetközi kommunikációt nagymértékben áthatja a nemi szerep-tudat jelenléte. Álláspontja a feminista aktivistáé, akinek célja, hogy globalizálja a témát, az Atlanti-óceán mindkét partjára eljuttatva azt. Ennek a kötetnek a tárgya ezért „a fordításban megjelenő nemi relációk összetettsége, valamint az erre reagáló kritikai irodalom” – ígéri előszavában Flotow.

A nemi szerepek kutatása és a nyelvészet

Mint napjainkban oly gyakran, most is két diszciplína találkozásáról, és egy új megszületésének lehetőségéről beszélhetünk Flotow tanulmánya kapcsán. A szociolingvisztika, mely a társadalmi, szociológiai jelenségek nyelvi megnyilvánulásaival foglalkozik, most, úgy tűnik, új ággal bővül, az egyénre a társadalom által rákényszerített nemi szerepek tanulmányozásával. „Miután mind a feminista gondolkodók, mind a 'politikailag korrekt' gondolkodásmód kivívott egy bizonyos rangot a nyelvhasználatban, egyértelmű, hogy a nemi szerepek vizsgálata meg kell, hogy jelenjen a fordításban is” indokolja a szerző az új diszciplína születését. Nagy erénye a tanulmánynak, hogy a kutatni kívánt problémát jól definiálja, és helyezi el a már meglévő rendszerekben. Megállá-

pítja, hogy a fordítástudomány nagyon gyorsan fejlődött Európában az elmúlt évtizedekben, kétségtelenül amiatt is, hogy az egyes nyelvi csoportok között ugrásszerűen megnövekedett a gazdasági és kulturális kapcsolatok száma.

Kanadában, a szerző hazájában is hasonló a helyzet, ahol a hivatalos kétnyelvűség a fordítástudomány katalizátora. Az USA-ban ez a katalizátor-szerep, Flotow szerint, a feminizmus korával köszöntött be. Ott a feminista irodalom csaknem minden tudományterületre eljutott. Talán ez is közrejátszott abban, hogy a szerző csaknem kizárólag észak-amerikai forrásokat használ, a néhány eddig nem publikált európai anyag mellé. (Jórészt az 1995-ös Prágában megrendezett Fordítástudományi Konferencia Flotow vezette „Nemi szerepek és fordítás” szekciójában elhangzott előadásokról van szó).

Nem feladatunk annak a vizsgálata, hogy a szerző miért elsősorban az amerikai kontinensen megnyilvánuló feminizmust kutatja, sem az, hogy a feminista gondolat miért éppen ott vált társadalom-átalakító erejűvé. Még kevésbé az, hogy a feminista gondolkodásmódot minősítsük. Vizsgálódásunk középpontjában a feminizmus egész jelenségkörének a nyelvészetben, ezen belül is a fordítástudomány területén megmutató hatása áll. Amennyiben elfogadjuk azt a véleményt, hogy a fordító, mint „interkulturális szakértő” nemcsak két nyelv, hanem két társadalom, két kultúra között is közvetít, érthetővé válik, hogy a fordítás nem csupán lingvisztikai, hanem társadalmi művelet is. A szociolingvisztikának, éppen emiatt, nem csupán nyelvi közvetítés, hanem társadalmi rétegek és kultúrák közötti közvetítés is a feladata.

Tartalmi áttekintés

A tanulmány a már idézett történelmi áttekintés után a következő témákat tárgyalja. A 2. fejezetben megvizsgálja azt a hatást, amit a feminista gondolat és irodalom gyakorolt a kor fordításának alakulására,

ide sorolva olyan technikai kérdéseket is, mint például a testi fogalmak fordítása, amelyeket ezidáig kizárólagosan a férfi-uralkodó társadalom szemszögéből ismerhettek meg az olvasók. A női testről, a nőiségről női szemmel írni – teljesen új és népszerű téma lett. A nőírók találtak terminológiát az olyan testrészek leírására, amelyek eddig „tiltottak” voltak. A szexualitás témája mindig is komoly gondot jelentett a fordítónak, hiszen önmagukat is „cenzúrázzák”, amikor bizonyos dolgokat leírnak.

Flotow felhívja a figyelmet a fordítás/fordító óriási szerepére az értelmezésben. Ennek alátámasztására egy francia példamondatot, illetve ennek angol fordítását közli (19). A francia eredetiben az áll, hogy: „ma este bevonulok a történelembe, anélkül, hogy felhúznám a szoknyámat”. Ez a mondat az angolban sokkal merészebb, drasztikusabb lesz, de, mint látni fogjuk, a következő mondattal együtt frappáns értelmet kap, és egyben sokkal hatásosabb is. „Tonight I shall enter history without opening my legs” (ma este bevonulok a történelembe, anélkül, hogy szétnyitnám a lábamat),” majd így folytatódik: „I step into history opening my mouth not my legs”, vagyis, úgy vonulok be a történelembe, hogy nem a lábamat nyitom szét, hanem a számat nyitom ki, azaz, kiállok az érdekeimért (az angolban az open ige mindkét főnév mellett azonos alakban állhat, így hatásos a mondat).

Flotow külön bekezdést szentel a témával kapcsolatos és mindig kulturális referenciát hordozó szójátékoknak, melyeknek fordítása csaknem lehetetlen. Kedvenc példája a „therapist” – (gyógyító, pszichiáter) kettéosztásából keletkezett „the rapist”, ami csábítót, nemi erőszakot elkövetőt jelent (21). A probléma itt nemcsak a nyelvi forma másságából adódik, hanem abból is, hogy míg az USA-ban a pszichoanalitikus szerepe összekapcsolódott a hozzá forduló nők érzelmi és nemi kihasználásával, addig ez például Németországban nem volt jellemző.

A 3. fejezetben a fordítástudomány elméletének, és egyben a fordító szerepének újraértelmezéséről van szó, akinek, Flotow szerint, láthatatlan, háttérszereplőből fontos, véleményformálónak, (cenzorrá) kell válnia, hiszen a nemi szereptudat átültetése politikai kérdés is. Ezzel kapcsolatban az alapmitoszok, ezen belül is a görög mitológiából ismert Pandora történetének újrafordítása kulcskérdés számára. (Pandora, a görög teremtmisztosz első asszonya, Prometheusz felesége, pusztá nő kíváncsiságtól hajtva kinyitotta azt a szelencét, amely a világra a sok bajt és betegséget hozta). Itt fogalmazza meg azt a tételt, hogy mivel nem létezik egy, örökérvényűen tökéletes fordítás, a „folytatásosság”, vagyis a szövegeknek korok és társadalmi változások szerinti újrafordítása a fordítás alapkondíciója. A gondolat jogos, a szépirodalom vonatkozásában eddig is megszokott gyakorlat analógiájára ez más szövegekre is kiterjeszhető.

A 4. fejezet forráskritikát ígér, vagyis nem kevesebbet, mint kanonizált szövegeknek (mint például a Biblia) feminista szempontból történő újraolvasását és újrafordítását.

Az 5. fejezet kínálja talán a professzionálisan legizgalmasabb témát, mindazon írások kritikáját, amelyek a fordítás és a nemi szerepek együttes vizsgálatával kapcsolatban születtek. Itt olyan gyakorlati kérdéseket feszeget a szerző, hogy például hogyan fordítható egy más kultúrából jövő feminista írás, és ez mennyiben értelmezhető a célnyelvi kultúrák számára (a harmadik világ asszonyai és a 'first world' értelmezési különbségei kapcsán), sőt, azt is fölveti, hogy valóban a fordításban rejlik-e a probléma. Kiket képviseljen, és kiknek fordítson a fordító, kiknek nyújtson erkölcsi bátorítást – mindezek a kérdések szándékosan megválaszolatlanul maradnak, másokat is gondolkodásra, állásfoglalásra készítve.

A 6. fejezet előtekint a távoli és közeli jövőbe, és a következő kérdésekre ki-

ván választ találni: a feminista fordítás és a fordító lehetőségei, a feminista írások fordításának technikai nehézségei (neologizmusok, szójátékok), az ilyen jellegű művek nemzetközi elfogadtatása, valamint a kulturális különbségek okozta nehézségek kiküszöbölése.

Konklúziójában Flotow hangsúlyozza, hogy a fordító ne „bújjon meg a fordítás idézőjelei között” (96), hanem vállaljon felelősséget a szövegért és a közöösségért. A konvencionális nézettel szemben, amely a fordításban eszközt látott a különbségek kiiktatására, Flotow azt vallja, hogy a fordítónak a különbségeket megláttatnia és nem elkendőznie kell. Csak így tud megfelelni annak a feladatának, hogy fogódzót nyújtson az egyre bonyolultabbá váló világ megértéséhez.

Összegzés

Összegzésképpen megállapíthatjuk, hogy Flotow tanulmánya a jelentés visszaadására hívja fel a fordító figyelmét, amely kor és társadalomfüggő, ennél fogva nem lehet politikamentes. Ez a konklúzió egybevág azzal a tudományos paradigmával, amely a célnyelvi szöveget nem rontott, torzított fordításként, hanem a forrásnyelvi szöveggel egyenértékűként fogja fel, és az ekvivalencia, mint kizárólagos viszonyítási alap helyébe más értékek (adekvátosság, célnyelvi megfelelés és célnyelvi elfogadhatóság) kerülnek.

A fordítástudomány mai állapotát nyomon követni szándékozó olvasó feltétlenül érdekes és sajátos olvasmányhoz jut Flotow révén. Igaz, a folyamatos olvasást nehezíti a sok francia, angol és német nyelvű idézet, azonban ez a téma jellegénél fogva kiküszöbölhetetlen. A kötet végén található glosszárrium hasznosan eligazít az alapfogalmak értelmezésében, a névmutató pedig segítséget nyújt a további olvasáshoz. E kötetnek komoly szerepe lehet abban, hogy reménykedjünk: a fordítástudomány valóban az európai integráció tudománya lehet.

Newmark, Peter

A Textbook of Translation

(London: Prentice Hall Europe, 1998.

281 pp)

(első kiadás 1988)

Papp Vanda

Peter Newmark, a University of Surrey tanára, a modern fordítástudomány egyik kiemelkedő alakja azt állítja magáról: elmélet-ellenes. Könyvében azonban a gyakorlat mellett elméleti ismereteket is nyújt az olvasónak, bemutatva szinte minden jelentős fordítástudománnyal foglalkozó kutató eredményeit. Munkájában utal többek között Catford, Mounin, Nida, Jakobson, Wills, valamint Neubert, Toury és Marilyn Gaddis-Rose munkáira. *A Textbook of Translation* mégsem száraz elméleti mű: lépésről lépésre vezet végig az olvasót minden állomáson, amely a fordítás elkészítéséhez szükséges. Éppúgy szól végzős egyetemistákhoz, posztgraduális képzésben résztvevőkhöz, mint autodidaktákhoz és azokhoz, akik otthon akarják elsajátítani a fordítás tudományát és módszereit. Newmark nézete szerint bárkiből lehet fordító, a legfontosabb a célnyelv pontos ismerete és az aziránti érzékenység. A jó írói stílus fejleszthető, az a bizonyos hatodik érzék pedig nem más, mint intelligencia, érzékenység, intuíció és tudás összessége. Könnyű úgy fordítani, hogy a célnyelvi szöveg kielégítő legyen, a jó fordító azonban soha nem elégedett – vallja Newmark.

A fordítás öröme, hogy ezernyi apró problémát oldunk meg egy nagy keretben. A fordítás rejtély, kirakójáték, kaleidoszkóp, labirintus, mérleghinta. Ezek a metaforák csupán a fordítás játékosságát fogják meg, komolyságát nem. Newmark szerint a fordítás elmélete maga a gyakorlat: felismerni a problémát, számba venni a lehetséges fordítási módszereket, végül kiválasztani a legmegfelelőbbet.

Az inkább elméleti jellegű bevezető

után könyvének első részében Newmark sorra veszi mindazokat az elméleti és gyakorlati tudnivalókat, amelyek elengedhetetlenek ahhoz, hogy jó fordítást készíthessünk. Először a szöveg elemzéséhez ad segítséget: megtanít arra, hogyan közelítsük meg a fordítandó szöveget. Az első olvasás segít megérteni a szöveg lényegét, majd a második olvasásnál érdemes megjelölni mindazt, amely első pillantásra nem pontosan érthető: neologizmusokat, adatokat és mértékegységeket, tulajdonneveket – tanácsolja Newmark. Az író számba veszi mindazt, amelyre a fordítónak figyelnie kell: mi a szándéka az eredeti szöveg írójának, milyen a szöveg stílusa (Nida felosztásának alapján), ki az olvasó, milyen a szituáció, amelyben a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg megjelenik. Fontos szerepet tulajdonít a szavak konnotációjának és denotációjának is. A végső olvasásnál a kezdő fordítónak ismét kézbe kell venni a tollat, s aláhúzni minden szót, amelynek a forrásnyelvben különleges kulturális referenciája van, tulajdonnév vagy nincs megfelelője a célnyelvben. Ezt a részletes elemzést természetesen nem szükséges elvégezni a teljes szövegen, de minden szövegben akadhatnak problémát jelentő részek – mondja a szerző.

Arról, hogy mi módon megy végbe a fordítás folyamata, különböző elméletek ismertek a fordítástudományban. Newmark aszerint próbálja meg leírni ezt a folyamatot, ahogy az a gyakorlatban megvalósul. Szerinte két fordítási technika létezik: az első, amikor mondatról mondatra lefordítunk egy bekezdést, esetleg egy fejezetet, hogy megérezzük a szöveg stílusát, hangnemét, majd hátradölünk, s átértékeljük mindazt, amit már lefordítottunk. Ezután olvassuk át, s fordítjuk le a forrásnyelvi szöveg fennmaradó részét. A másik típusú fordító először többször is végigolvassa az egész szöveget, eldönti, milyen a stílusa, bejelöli a nehezen fordítható részeket, s csak ezután kezd a fordításhoz. Az, hogy ki melyik módszert al-

kalmazza, részben a fordító egyéniségétől függ, részben pedig magától a szövegtől.

A fordítás elméletének szentelt fejezetből kiderül, mit is ért a szerző azon, hogy ő maga elmélet-ellenes. Szerinte ugyanis a fordítástudomány kutatói kedvelik a modelleket és az ábrákat (úgy tűnik, Newmark, bár a gyakorlati ismereteket tartja fontosabbnak, maga sem kivétel ezalól: saját – gyakorlati megközelítésű – fordításelméletét szintén ábrán mutatja be), szeretik bemutatni, mi is megy végbe a fordító agyában, miközben a forrásnyelvi szöveget a célnyelvre teszi át. Mindez azonban a fordító számára lényegtelen: neki a fordításelmélet lényegét a fordítás során felmerülő problémák összessége jelenti.

Ahogy sokféle modell létezik a fordítás folyamatának ábrázolására, ugyanúgy számos ekvivalencia-felfogás is ismert, vagyis mást gondol például Catford és mást Nida arról, hogy mikor tekinthetjük egyenértékűnek a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveget. Newmark 1982-ben kiadott *Approaches to Translation* című könyvében „azt rója fel Nida hibájául, hogy a dinamikus ekvivalenciát (vagyis a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg olvasójára tett azonos hatást – P.V.) csak a formális ekvivalenciával állítja szembe, s nem beszél kognitív ekvivalenciáról, ami az értelmi, tartalmi azonosságot jelentené.” (Klaudy 1994:73). *A Textbook of Translation*-ben is szót ejt az ekvivalenciáról, bár az „ekvivalens hatás” elérését inkább kívánatos eredménynek tekinti, nem pedig célnak. Később megjegyzi ugyan, hogy ez a hatás vokatív jellegű szövegeknél több, mint kívánatos – kulcsfontosságú. Egyenként foglalkozik a különböző típusú szövegek fordításával, s külön fejezetet szentel a különböző módszereknek is, bemutatva ezek erőnyeit és hibáit. Mivel a könyv mégiscsak inkább gyakorlati segítséget ad az olvasónak, a fordítás folyamata során felmerülő grammatikai és lexikai átváltási műveleteket gazdagon illusztrálja elsősorban német és

francia nyelvű példákkal, de olasz és latin szövegek is feltűnnek a könyvben. Segítséget nyújt abban is, hogyan fordítsunk – esetleg mikor hagyjunk ki – a forrásnyelv kultúrájában fontos szereppel bíró reáliákat, mikor éljünk magyarázó betoldásokkal.

Newmark professzor praktikus ember: pontosan tudja (s ezt meg is jegyzi bevezetőjében), hogy aki fordítással foglalkozik, az a szakszövegek fordításából fog megélni, így könyvében külön szót a szaknyelvről. A szaknyelvi fordítás nehézségét abban látja, hogy annak szókincese folyton változik, ezért azt tanácsolja, aki szakszöveg fordítására adja a fejét, nagy vonalokban ismerkedjék meg a fordítandó tudományterülettel a gyakorlatban is. Célszerű először a szövegben fellelhető ábrákat, grafikonokat és képleteket megnézni, majd egy pillantást vetni a szakirodalomra is: gyakran megtalálható benne a kulcsszavak célnyelvi megfelelője. Amikor a fordító fordítani kezd, a már említett gyakorlatot kövesse: olvassa végig a szöveget, majd jelölje meg a problémát jelentő szavakat, kifejezéseket. A könyv egy teljes fejezetben foglalkozik azzal is, hogyan, s milyen szótárakat, lexikonokat érdemes használni (bár ezek mellett mára már megjelentek új művek is), miként kereshetünk megfelelőt azokhoz a szavakhoz, amelyeknek nincs célnyelvi megfelelőjük. Ezután már csak fordítani kell. A fordító itt szabad kezet kap abban, hogy milyen formában adja vissza a szöveget; a fordítás sok esetben jobb lesz, mint az eredeti szöveg, – mondja Newmark, – a fordítónak csak egy dologra kell vigyáznia: a terminológián ne változtasson. Ez az a szöveg, amely a legközelebb áll az anyagi világhoz és legtávolabb van a lélektől – vallja a szerző.

Azért hogy a léleknek is jusson valami, s azok se csalódjanak, akik irodalmi műveket szeretnének fordítani, a könyv egyik fejezete a metaforákról szól, amelyek fordítása különleges problémát jelent. „Ha egy nyelvtanilag helyes, de egyébként

értelmetlennek tűnő mondattal találkozol, nézd meg, van-e metaforikus jelentése” – tanácsolja a szerző, majd sorra veszi a különböző metaforákat, s a már megszokott módon, példák segítségével bemutatja, mit is kezdhetünk például egy klisével.

A metaforák fordítása mellett szó esik még a különböző irodalmi műfajokhoz tartozó szövegek fordításáról is: a versről, amely nagyon személyes, és amelynél a forma legalább olyan fontos, mint a tartalom. Sok izgalmas kérdést is felvet a szerző: szabad-e, és ha igen, milyen mértékben erőszakot elkövetni az eredeti versen; vagy jól le lehet-e fordítani egy francia verset angolra, hiszen a két nyelv annyira különböző.

A fordító szempontjából a novella és a regény a második legnehezebb irodalmi műfaj – állítja Newmark. Itt a fordítónak könnyebb dolga van ugyan, mint a versnél, de a forrásnyelvi és a célnyelvi országok közötti kulturális különbségek, valamint az, hogy a szerző milyen erkölcsi mondanivalót szeretne átadni az olvasónak, nyilvánvalóan problémát jelentenek.

A drámafordítók feladata sem könnyű: itt a cél az, hogy a darab jól előadható legyen. Newmark T. Rattigant idézi, aki szerint a kimondott szó ötször erősebb az írottánál, s amit egy regényíró harminc szóban mond el, a drámaírónak ötben kell (in: Meyer 1974). Külön nehézséget jelent, hogy a fordító nem fűzhet magyarázatokat a darabhoz (legfeljebb a nyomtatott formában megjelenőhöz), s a nyelvnek egyszerre kell modernnek és régiesnek lennie, ha például valaki Shakespeare művét szeretné lefordítani.

Mint már szó volt róla: Peter Newmark praktikus ember – és nagyszerű tanár. Tudja, hogy hiába adott gazdag illusztrációt az egyes fejezetekben tárgyalt fordítási problémákhoz, a tanulóknak – olvasóknak – ennél többre van szükségük. Könyve második fejezetében ezért 13 különböző típusú (az orvosi szakszövegtől az irodal-

miig) és nyelvű (angol, francia, német) szöveget elemez fordítástechnikai szempontból, s a vállalkozó kedvű diákok nekiláthatnak a fordításnak, kezdetben tanári segítséggel, később egyedül is. Aki veszi a fáradságot és végigolvassa *A Textbook of Translation*-t, sok érdekes dolgot tudhat meg a fordítás elméletéről, s ami talán napjainkban még fontosabb, annak gyakorlatáról is.

Irodalom

Klaudy K. 1994. *A fordítás elmélete és gyakorlata*. Budapest: Scholastica.

Meyer, M. 1974. *On Translating Plays*. Twentieth Century Studies.

Newmark, P. 1982. *Approaches to Translation*. Oxford: Pergamon Press.

Stolze, Radegundis

Übersetzungstheorien: Eine Einführung

(Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1997. 289 pp)

Manzné Jäger Mónika

Radegundis Stolze munkássága nem ismeretlen a fordító és tolmács szakemberek körében. Az utóbbi tíz évben több fordítástudományi cikke, tanulmánya és önálló kötete jelent meg hazájában, Németországban. Korábbi önálló kötetében az 1992-ben megjelent *Hermeneutisches Übersetzen: linguistische Kategorien des Verstehens und Formulierens beim Übersetzen* című munkában (Tübingen: Narr) hermeneutikai szempontból közelítette meg a fordítást, a szöveg megértésének és megformálásának nyelvészeti kategóriáit igyekezett meghatározni a fordítással kapcsolatban. Az 1997-ben megjelent *Übersetzungstheorien: Eine Einführung* című művet ugyancsak a tübingeni Narr Kiadó adta

ki, a könyv a hasonló című 1994-es első kiadás teljesen átdolgozott és bővített változata.

A szerzőt, aki maga is gyakorló fordító, régóta foglalkoztatja az a kérdés, hogy a fordítással kapcsolatos elméleti gondolatok közül melyek azok, amelyek a fordítói gyakorlat számára is relevánsak. Ebben a könyvében azt a célt tűzte ki, hogy olyan áttekintést adjon a különböző fordításelméletekről, amelyet a gyakorló fordítók is hasznosítani tudnak. A jól áttekinthető és didaktikailag átgondoltan felépített mű több szempontból is hiánypótló munka. Kísérletet tesz arra, hogy az egymással konkuráló fordításelméletek sokszínűségében bizonyos rendet teremtsen. Egyrészt bemutatja az egyes fordításelméleti irányzatok jellegzetességeit és közös jellemzőit, majd minden fejezetben konkrét szövegen teszteli használhatóságukat.

A fordítás fogalmát és a fordító szerepét definiáló bevezető után a szerző öt nagy fejezetben foglalkozik a fordítástudomány különböző területeivel: helyet kapnak a műben a nyelvi rendszerekkel, a szövegnyelvészettel, a fordítás pragmatikai dimenzióival, az irodalmi szöveg fordításával és a fordítói magatartással összefüggő kérdések.

A szerző a tájékozódást a fejezetek címében az elmélet képviselőjének megnevezésével segíti. A kitűzött célnak megfelelően nem törekszik teljességre, nem nyújt hosszadalmas történeti áttekintést, Cicero, Luther, Humboldt és Schleiermacher nézeteinek rövid ismertetése után hamar rátér a modern fordításelméletekre, azaz a XX. század második felére. A bemutatott elméletek természetesen nem reprezentálhatják a XX. századi modern fordítástudomány teljességét. A legszélesebb áttekintést Stolze a német szakirodalomról adja, Wolfram Wilss, Albrecht Neubert, Otto Kade, Jutta Holz Manttari és Christiane Nord munkásságának ismertetésével. Az angol fordítástudományi szakirodalmat csak Nida és Taber valamint New-

mark és Catford képviseli, a francia szakirodalom még szórványosabb (mindössze Ladmiral, Truffaut, Vinay és Darbelnet munkássága említettik meg), orosz, finn vagy spanyol művekről pedig egyáltalán nem történik említés.

A nyelvészeti megközelítéseket áttekintve leírja, hogyan fejlődött a fordítástudomány a nyelvpárokra koncentráló, nyelvi szerkezeteket egybevető megközelítéstől a szövegnyelvészeti megközelítés felé. A szöveget a középpontba állító fejezet a fordítástudományt az ekvivalencia körüli vita jegyében tárgyalja, és Nida bibliafordítási nézeteit alapul véve ismerteti a fordítási folyamat egyes fázisait (analízis, transzfer, szintézis). A szövegközpontú megközelítések közül fontosnak tartja a szakemberek számára Katharina Reiss fordításorientált szövegtipológiájának megismerését. Reiss 1971-ben (*Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*) tartalomközpontú, formaközpontú, felhívásközpontú és audio-mediális szövegeket különböztet meg, majd később, 1984-ben, Hans Vermerrel közösen írt művében (*Grundlegung einer allgemeinen Translations-theorie*) informatív, expresszív, operatív és audio-mediális szövegekről beszél, amelyek mindegyike más problémát jelent a fordítók számára.

A fordítás pragmatikai dimenzióinak feltárásához fontosnak tartja az Austin- és Searle-féle beszédaktuselmélet tanulmányozását. Érdekes adalékokat tartalmaz Stolze könyve az irodalmi szöveg fordítását és a hermeneutika kérdéseit elemző részben. Röviden érint néhány fordításdidaktikai fogalmat, megemlíti például a hangos gondolkodásról, a kreativitásról, a pszicholingvisztikai tényezőkről, vagy a konstruktivitásról alkotott nézeteket.

Az egyes fordításelméletek fő gondolatait a tartalmi egységeket záró kommentárok foglalják össze. Minden fejezet végén megtalálható a témához tartozó szakirodalom jegyzéke.

Különösen hasznos Stolze öt fordítás-

elméleti probléma köré csoportosított összegzése, amelyben napjainkban is aktuális alapkérdésekre keres választ (mi a fordításkutatás tárgya, tartalma, milyen kapcsolat áll fenn a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg között, mit tesz a fordító és mit tehet a fordításkritika). A fordításelmélet lényegi fogalmainak eredetét és tartalmát értelmező, és az elterjedt elméleti irányzatokat ismertető mű kitűnő bibliográfiával és a témában történő eligazodást és elmélyülést segítő név- és tárgymutatóval zárul.

Nagy érdeme Stolze könyvének, hogy konzekvensen hangsúlyozza a fordítástudomány interdiszciplináris jellegét és arra törekszik, hogy egyrészt áttekintést adjon a kezdetektől napjainkig kialakult kutatási irányzatokról, másrészt pedig, hogy a tudományos fogalmakat kultúrtörténeti háttérbe ágyazva értelmezze.

Radegundis Stolze *Übersetzungstheorien: Eine Einführung* című könyvét Klaudy Kinga 1997-ben napvilágot látott *Bevezetés a fordítás elméletébe* című művének német nyelvű kiegészítéseként ajánlom mind fordító szakemberek mind pedig laikus érdeklődők figyelmébe.

Ammann, Margaret

Kommunikation und Kultur: Dolmetschen und Übersetzen heute

(Frankfurt am Main: Verlag für Interkulturelle Kommunikation, 1995. 127 pp)

Szóka Bernadett

Margaret Ammann a Heidelbergi Egyetem Fordító- és Tolmácsképző Intézetében tartott „*Bevezetés a modern fordítástudományba*” című előadássorozatának anyagát jelentette meg ebben az egyetemi hallgatónak szánt 127 oldalas kiadványban, amely megpróbálja összekapcsolni a

fordítás és tolmácsolás elméletét a gyakorlattal.

A szerző először a fordítás és a tolmácsolás fogalmának tradicionális és modern megközelítését állítja szembe. A **tradicionális** szemlélet a fordítás és a tolmácsolás **különbségeit** hangsúlyozza: a fordító írásos, a tolmács szóbeli szövegeket fordít egyik nyelvről a másikra. A fordítással ellentétben a tolmácsolás mindig egy adott pillanatra irányul, a tolmács a közlési helyzetben adott tudására és nyelvi képességére hagyatkozhat. A tolmács tevékenységi köre leginkább a nemzetközi kapcsolatokban, illetve az igazságszolgáltatás és közigazgatás keretében, s üzleti kapcsolatokban cégek s személyek tárgyalásán teljesedik ki. Az eljárás módjától függően szimultán- és szinkrontolmácsolást különböztetünk meg. Az első esetben az eredeti szöveg mikrofonon keresztül eljut a tolmács fülhallgatójába, aki egy hangbiztos kabinban ül. A hallottakat minimális időbeli különbséggel adja tovább, így a hallgató a beszédet szinte egyidejűleg – szimultán – hallja. Nagy konferenciánál ez a típusú tolmácsolás használatos. A szimultántolmácsolás fajtái az úgynevezett Flüsterdolmetschen (amikor a tolmács és hallgató egymás mellett ül, s a tolmács a hallgató fülébe súgja a hallottakat a kívánt nyelven), s a Telefondolmetschen (amikor a tolmács egy telefonbeszélgetésbe kapcsolódik be). A szinkrontolmácsolás esetében a tolmácsolás csak egy elmondott egész mondat, rövidebb-hosszabb szakasz, vagy akár az egész elmondott szöveg után következik. Itt a tolmács gyakran használ egy különös jegyzetelési technikát, ami a későbbi szóbeli előadáshoz ad emlékeztető segítséget.

A **modern** szemlélet a fordítás és a tolmácsolás különbségei helyett inkább a **hasonlóságokat** hangsúlyozza. Ennek megfelelően a fordítás és tolmácsolás egyazon kommunikációs keretben történő cselekvés. Azért tolmácsolunk és fordítunk, hogy elérjünk egy adott célt (közöljünk valaki-

vel valamit). A cél létrejöttéért a tolmács illetve fordító **szakemberként** felelős. Már nem az írásbeliség vagy szóbeliség a döntő jelleg, hanem a javíthatóság. Manapság a munkaerőpiacon nem csak tolmácsot vagy csak fordítót keresnek, hanem differenciáltabb munkára képes szakembereket pl. önálló szakszövegalkotásra is képes ún. „technical writert” vagy például nemzetközi találkozók szervezésére is képes regionális konzultánst. Megnőtt az egyén felelőssége. A kreativitás, az individualitás, a flexibilitás mellett elvárás a professzionalizmus, a széles körű szaktudás és a sokszínűség.

Ezeknek az igényeknek a figyelembevételével kell felépíteni a **fordító- és tolmácsképzést**. A fordító és tolmácsképzés nem nyelvtanítás. A tolmácsnak / fordítónak nemcsak a nyelvvel kell megbirkóznia. A nyelvismereten túl érdeklődnie kell más kultúrák iránt, érzékenynek kell lennie a kultúránként eltérő viselkedési szokások iránt, és nem utolsósorban tudnia kell szöveget előállítani. Ehhez pedig nagyfokú kreativitásra van szükség. A tanulmányok elején a legtöbben nem tudják, mit is takar ez a foglalkozás. A fordítónak és tolmácsnak mindig naprakészen tájékozottnak kell lennie. Ehhez ajánlatos szaklapokat és napisajtót olvasnia anyanyelven és idegen nyelven egyaránt. Tudnia kell a világ történéseiről. Fontos, hogy tudjon az olvasottakhoz hozzászólni, véleményt mondani. Irodalmi szövegek olvasása is ajánlott elsősorban az irodalmi szövegekre jellemző nyelvhasználat miatt. A technika fejlődésével is lépést kell tartani: meg kell tanulnia például a számítógép használatát, hiszen manapság alig akad olyan munkahely, ahol ne számítógéppel dolgoznának. Egy másik fontos lépés a tudományos munka, mint például könyvtári kutatás, bibliográfia összeállítása. Maga a szerzőnő ajánl irodalmat a tanulmányokhoz olyan szaklapokat mint *Babel – Revue internationale de la traduction*; (Gent); *IRAL – International Review of Applied Lin-*

guistics in Language Teaching; (Heidelberg); *Lebende Sprachen – Zeitschrift für fremde Sprachen in Wissenschaft und Praxis*; (Berlin); *Meta – Journal des Traducteurs. Translators Journal*; (Montreal).

Sokakban felmerül a kérdés: miért van szükség egyáltalán **elméletre** e képzésben? Az elméleti tudás különbözteti meg a szakembert a laikustól. A szakembernek tudnia kell például, hogyan lehet megelőzni a hibákat, illetve azt, hogy egyáltalán hogyan jönnek létre hibák. Az elméleti keret a fordítás minden típusához segítséget ad.

A szerző kitér a **kommunikáció** és a fordítás összefüggéseire. A fordítás a kommunikáció különleges fajtája, ami azt jelenti, hogy a fordítás mindig egy meghatározott kommunikációs szituációba van beágyazva. A kommunikációs szituációhoz tartozik egy adott társadalom tagjainak viselkedése, egy adott időben, egy adott helyen. Az ezt körülvevő realitást a mindenkor kultúra határozza meg. Kultúra mindaz, ami a konvenciókban, normákban, eredményekben nyilvánul meg; s amelyhez egy egyén vagy egy társadalom viselkedése idomul. Különbséget tesz para-, dia-, és idiokultúra között. **Parakultúrának** nevezi egy adott társadalom kultúráját: olyan normák, szabályok, konvenciók összességét, melyek az egész társadalomra érvényesek. **Diakultúra** alatt egy adott csoport kultúráját érti, azaz olyan normákat, szabályokat, konvenciókat, melyek a társadalmon belül egy adott csoportra érvényesek. Az **idiokultúra** pedig olyan normák, szabályok, konvenciók összessége, melyeket egy személy magának állított fel (pl. vegetáriánus). Miért van ennek jelentősége a tolmácsolásban és a fordításban? Mert a fordítás különböző kultúrákhoz tartozó emberek között megy végbe. Ez esetben interkulturális kommunikációról beszélünk. A fordítónak és tolmácsnak ezen különbségeket szem előtt kell tartani. Példaként említhető egy német–kínai üzleti tárgyalás, ahol a német

fél kijelenti, az üzletről szó sem lehet. A tolmács ezt úgy adja tovább a kínai félnek, hogy ezt a kérdést még egyszer alaposan át kell gondolni. Miért nem fordított a tolmács szó szerint? Mert a kínai fél sértésnek vélte volna, így pedig udvariasan váltak el egymástól. Látható, hogy a fordítónak kell felépíteni a szituációt, s sokkal nagyobb felelőssége van, mint azt gondolnánk. Tőle függ, hogy egy kultúrából származó információ „működik-e” a másik kultúrában is. Azaz felelős az interkulturális kommunikáció sikeréért vagy sikertelenségéért.

A fordítás mindig valamilyen **célt** szolgál, fordítás nincsen ok nélkül. A cél (mihez /minek?) szorosan összefügg a címmel (kinek?). Hogy egy fordítás jó-e, mindig attól függ, vajon **működik-e a célkultúrában**, azaz a célkultúra tagja tud-e mit kezdeni a kiinduló kultúra tagja által felkínált információval. Természetesen ebben nagy szerepet játszik az egyéni előismeret s az érdeklődés is. A legfontosabb szem előtt tartandó kérdés a fordításnál, milyen szerepet kell / tud betölteni a fordítás egy másik szituációban, más kultúrában.

Egy fordító tevékenységi köre különböző lehet (pl. szakfordító egy adott területen, külföldi delegáció kísérő tolmácsa, irodalmi szövegek fordítója, stb.). Függetlenül a konkrét tevékenységi körtől a fordítónak bizonyos alapkompenciákkal rendelkeznie kell. Ilyen alapkompenciák: a **kulturális kompetencia** és a **szövegkompetencia**. A **kulturális kompetencia** – melyet gyakorlatilag már érintettünk – azon képessége a fordítónak, hogy el tud vonatkoztatni saját kultúrájától, képes arra, hogy az idegen kultúrát annak sajátosságával együtt szemlélje, illetve összehasonlítsa saját kultúrájával, megfigyeléseit és feltevését pedig célnak és kultúrának megfelelően fel tudja használni egy adott szituációban / helyzetben. A fordító- és tolmácsképző intézetek országismereti előadásai segítenek a kulturális kompetencia kialakításában. A kulturális ismeretek szük-

ségesek egy adott szöveg jobb megértéséhez is. A kultúrák összevetésén keresztül a kommunikációs stratégiák is ismertté válnak (mikor mit hogyan közlünk). A hallgatás és folyamatos beszéd mást jelent például egy amerikai, mint egy japán közösségben.

A **szövegkompetencia** a szövegrecepció és szövegprodukciónak a képességét foglalja magába nemcsak az idegen, hanem a saját kultúrában is. De mi a szöveg? Szöveg az, amit annak tartunk. Öltethet szóbeli formát is, amely verbális és nem verbális elemekből épül fel. A nyelvtudományban különböző jegyek alapján osztályozzák a szövegeket, és szövegtípusokat különítenek el. Például nem minden szöveg újságszöveg, ami egy német újságban megjelenik. Újságban található például szépirodalmat is egy folytatásos regény formájában.

A fordítónak szövegeket kell **értenie** és szövegeket kell **előállítania**. Figyelembe kell venni, hogy szövegek különböző kultúrákban nem ugyanazon módon jönnek létre. Egy német gyászjelentés más információkat, jegyeket hordoz, mint egy angol. A fordító egy, a célkultúrának megfelelő szöveget állít elő. De maradunk a megértésnél. A szöveg **megértése** függhet az olvasási szokásoktól és stratégiáktól, amelyek szintén kultúrspecifikusak. A szövegkoherencia az olvasó által jön létre, aki a ki nem mondott elemeket kultúrspecifikus tudásának megfelelően hozzáfűzi. A szövegeknek általában több jelentése van. A jelentés sok esetben az olvasó interpretációjától függ. Ezért van az, hogy míg valaki számára érthető s jó egy szöveg, addig a másik számára épp az ellenkezője.

A szöveg **előállításánál** abból indulunk ki, hogy mi célból, kinek a számára, milyen szituációban készül a szöveg. A fordítás nem az egyes szavak lefordítását jelenti. A célszöveg funkciójától függ, mit hogyan ad elő a fordító. A finneknek például mást jelent a szauna, mint a németeknek. A turistáknak használati utasítást

kell adni a szauna használatára vonatkozólag. A finn használati utasítást Justa Holz-Mäntäri a német turisták szaunázási szokásait szem előtt tartva fordította le német nyelvre.

A fordító mindennapi munkájához tartozik a **kutatás**. Ha egy tolmács üzleti tárgyalásra készül, az üzleti stratégiák lehetséges különbözőségeire fel kell készülnie. Esetleg a megbízó figyelmét is fel kell hívnia a külföldi tárgyalófél bizonyos elvárásaira. Fontos segédeszköz a különböző problémakörök megvilágításához a könyvtárhasználat. Érdemes szakmai beszélgetést folytatni szakemberekkel, sőt, kollégákkal is. A többnyelvű szótárak használatánál vigyázni kell arra, hogy a többnyelvű szótár a szavak ekvivalenciáját és ezáltal egyszerű felcserélhetőséget sugallja, ezért nem hagyatkozhatunk csupán a kétnyelvű szótárakra. Ezek csak javaslatot, tájékoztatást adhatnak az első lépésekhez. Bizonyos gyakorlat kell ahhoz, hogy a fordító a szöveg megalkotásánál képes legyen figyelembe venni a kiinduló és a célszöveg közti aszimmetrikus viszonyokat.

Margaret Ammann rövid, mindössze 127 oldalas könyve hasznos bevezetés a fordítás és tolmácsolás témakörébe. Érdekes példáival, gazdag bibliográfiájával segítséget nyújt a hallgatónak a fordítás és tolmácsolás alapfogalmainak tisztázásában. Meglepő volt számomra, hogy a tolmács, aki látszólag mellékszereplője a nemzetközi fontosságú eseményeknek, felkészültségével, kreativitásával mennyire képes befolyásolni az elhangzottak súlyát és hangulatát. Valójában a „nagy események” egyik főszereplőjévé válik munkája során.

Maillot, Jean

La traduction scientifique et technique

(Paris: Technique & Documentation, 1981. 264 pp)

Kiss Mónika

Jean Maillot, az École Supérieure d'Interprètes et de Traducteurs de l'Université de Paris (ESIT) oktatója, a hetvenes évek elején jelentette meg először a tudományos és műszaki szaknyelv fordításáról szóló művét. A jelenlegi – második – kiadás azonban nem egyszerű utánnymás, hanem átdolgozás és bővítés eredménye.

A könyv Pierre-François Caillének, a Fédération International des Traducteurs – azóta már elhunyt – elnökének méltató Előszavával kezdődik (*Préface*). A pontosság kedvéért megemlítendő, hogy ez a szöveg az első kiadás elé íródott, ám a szerző egy az egyben átvette azt. Ezt követően olvashatjuk Maillot saját Előszavát (*Avant-propos*), amelyben reflektál az első kiadásra vonatkozó bíráló megjegyzésekre, valamint röviden ismerteti az azóta eltelt egy évtized kutatómunkájának főbb vonalait.

A mű érdemi része a Bevezetéssel kezdődik (*Introduction*), amelyben a szerző bemutatja a könyv felépítését és a mű egész jellegét meghatározó módszertani szempontját, mely szerint a 27 fejezet során ő nem fordításelméleti rendszert kíván felállítani, hanem gyakorlati megoldásokat szeretne nyújtani a műszaki szövegek fordításakor felmerülő esetleges problémákra. Lássuk tehát az egyes fejezeteket!

Az 1. fejezetben a monoszémiáról és a polyszémiáról esik szó. A szerző hangsúlyozza, hogy a közhiedelemmel ellentétben a műszaki nyelv szókészletének elemei közt kevés a valóban egyjelentésű szó; sőt épp a szavak polyszém volta okoz(hat) gondot a fordítóknak. Megjegyzendő, hogy az egyjelentésű szavak esetében a szerző nem veszi figyelembe sem a szavak teljes sze-

mantikai mezejét, sem a jelentéshez kapcsolódó kulturális eltéréseket. Így például egyenlőségelet tesz a francia *fenêtre*, az angol *window*, a német *Fenster* és az orosz *okno* szavak közé, holott köztudott, hogy az adott országokban ezeknek a nyílászáró-szerkezetek konstrukciója nem azonos, s ezért különböző módon működnek.

A 2. fejezetet a szinonímia jelenségének szenteli a szerző és alaptételként leszögezi, hogy a – köznyelvtől eltérően – a műszaki nyelvben a részleges szinonimák nem felcserélhetők. A példaanyag azonban nem ezt a „tételt” illusztrálja, hanem a nyelvek regionális változataiból adódó rokonértelmű kifejezéseket veszi számba: például : angol : amerikai/ brit; német : németország / ausztriai/ svájci; francia : franciaország/ kanadai; spanyol : európai/ latin-amerikai; portugál : ibériai/ brazil.

A 3. fejezetben Maillot számos példát hoz a hamis barátokra (*faux amis*), ám a példákon túl semmiféle szemantikai, etimológiai elemzést nem ad; így ez a fejezet inkább csak egy szógyűjteménynek tekinthető. Hasonló megállapítás tehető a 4. fejezettel kapcsolatban – ez a paronímiával és a homonímiával foglalkozik. Itt esik szó a nyelvtani nemek felcsereléséből fakadó tévesztésekről is, ami azért meglepő, mert ennek a problematikának inkább a hamis barátoknál lenne a helye.

Az 5. fejezet tulajdonképpen morfológiai és behelyettesíthetőségi kérdéseket érint (például egyes szám – többes szám, összetett szavak és állandósult szókapcsolatok elemeinek fordítása és sorrendje) bár itt esik szó a mértékegységek átváltásának problémájáról is, ami inkább kulturális kérdés, mint lexikológiai.

A 6. fejezet sokat ígérő címe (*A nyelv szerkezete*) nehezen feleltethető meg a fejezetben leírtaknak, abban ugyanis a szerző a korábbiakhoz hasonló példaanyagot ad közre – a szavakat ezúttal szófajok szerint csoportosítva.

A 7. és 8. fejezet a szóképzés, szóalkotás és a szóösszetételek fordíthatóságának

és fordításának nehézségeire hoz példákat.

A 9. fejezetben a stílusról esik szó; a szerző néhány megállapítást tesz az igei formák nyelvre jellemző, ám nyelvenként eltérő használatáról (aktív/passzív – szenvedő szerkezet), a kötőszók és az utánuk használatos igemódok (főnévi igenév/ún. kötőmód – subjunktif) kapcsolatáról, valamint a szóismétlésekről, melyeket kerüldendőnek tart.

A 10. fejezetben Maillot felhívja a figyelmet a nemzeti sajtóságokat (pl. gazdasági, intézményi kereteket; márkaneveket) jelölő szavak lefordíthatatlanságára. Ilyenkor a körülírást javasolja a fordítóknak.

A 11. fejezettel (*Fordítás és nyelvészet*) úgy tűnik, elméletibb részhez ér az olvasó. Más fordításelmélettel foglalkozó írók (pl. Vinay-Darbelnet 1958) megközelítési módjainak és definícióinak idézése után azonban hiába várja Maillot saját felfogását, koncepcióját – ilyesmiről egyáltalán nem esik szó.

12. fejezetben néhány általános megállapítás olvasható az irodalmi és a természettudományos szövegek (és fordításaik) különbségéről. Meglepő módon idekeveredik a szinkronia/diakronia fogalma is – az archaikus szövegek kapcsán, amely viszont nem igazán (sőt : igazán nem) jellemző a manapság fordított természettudományos szövegekre.

A 13. fejezetet a tengerrel kapcsolatos szókinsnek szenteli a szerző – aki egyébként eredetileg a tengerészetnél kezdte pályafutását. Először egy cetekkel foglalkozó angol könyv (Leonard Harrison Matthews: *The Whale*. 1972) francia fordításának lexikai pontatlanságait veszi számba, majd egy Bermuda-háromszögről szóló cikk („L'énigme du triangle des Bermudes” *Traduire*, n°100, p. 17–20) fordítástechnikai és terminológiai hibáit ostromozza; végül pedig áttér a maritim tárgyú szépirodalmi művekre és azok fordításaira.

A 14. fejezet a tulajdonneveket tárgyalja és felveti az örök kérdést: le kell-e fordítani őket vagy sem? A földrajzi neveket illetően, Maillot úgy véli, hogy a fordítónak alaposan ismernie kell mind a forrásnyelvi, mind a célnyelvi ország földrajzát s az ott használatos elnevezéseket. Külön alfejezetet szentel a tulajdonnevekből köznevesült szavaknak (a nyelvészet antonómázia néven ismeri e jelenséget) és azok más nyelvekben végbe ment jelentésváltozásának – tehát tulajdonképpen ismét érintjük a hamis barátok témakörét.

A szótáraknak, valamint a szakmai kézikönyveknek szentelt 15., 16. és 17. fejezetben Maillot a szótárakat a fordító szükséges munkaeszközeinek tekinti; ugyanakkor a helytelen fordításokért részben a – szerinte – téves információkat tartalmazó szótárakat okolja; igaz elismeri, hogy a fordítási hibák származhatnak a szótár nem megfelelő – helytelen – használatából is. Csak azt nem tudjuk meg, milyen módszerrel lehetne ezt a hibaszázalékot csökkenteni. A szerző azokat a szaknyelvi szótárakat tartja legtöbbször, amelyek szóállománya egy szűk szakterületre korlátozódik, mert szerinte ezekben elenyésző a hibák száma, ugyanis az ilyen szótárakat általában az adott területen jártas szakemberek készítik. A fordítók egyéni feljegyzéseiről, privát szójegyzégeiről csak annyit említ, hogy nem férnek bele mostani tanulmánya kereteibe. Ez különösen sajnálatos, mert az erre vonatkozó gyakorlati példák, csapdák, jó tanácsok igazán hasznosak lennének a nem elméleti megközelítésű olvasó számára is.

A 18. fejezet visszatér a példaanyagok közléséhez: ezúttal a kémiai szaknyelv jellegzetességeiből szemezgethetünk; majd a 19. fejezetben visszakanyarodunk az elmélethez, nevezetesen a normalizálás kérdéséhez. Maillot megemlíti, hogy mind nemzeti, mind nemzetközi szinten léteznek dokumentációk, melyek segíthetik a fordító munkáját, s hogy a fordítónak ezeket a gyűjteményeket éppúgy kell ismernie,

mint például a nemzetközi decimális osztályozási rendszert.

A 20. fejezetben kiderül, hogy a szerző szerint a normalizálás alapvető feltétele a *terminus technicusok* tisztázása, pontos definiálása. Megemlíti a műszaki és tudományos élet főbb normalizálására és/vagy terminológiai egységre törekvő kiadványait (pl. *Vocabulaire Electrotechnique International*); sajnos azonban ezt nem felsorolásként teszi, hanem a címetek a szövegbe ágyazva, ami megnehezíti az áttekinthetést. (Később, olvasmányjegyzék, forrás stb. formájában sem kerülnek elő az említett művek.)

A 21. fejezet az átírás technikai kérdéseivel foglalkozik, például hogyan kell átírni cirill betűs tulajdonneveket? Példákat hoz ugyanazon név angol, német, francia különböző átírására. Ezek kétségtelenül érdekesek, ám az eltérések nyilván az adott nyelv helyesírási szabályaiból következnek, ezért nem feltétlenül szükséges egységes, latin betűs norma kialakítása; a fordítóknál amúgy is az alapfeltételekhez tartozik a magas szintű nyelvi kompetencia, amelybe – magától értetődően – beletartozik a kifogástalan helyesírás.

A 22. és a 23. fejezetben a mértékegységek kerülnek terítékre: egyrészt a nemzetközi mértérendszerrel (SI) eltérő mértékegységek kérdése (különös tekintettel az angolszász egységekre), másrészt a mértékegységek rövidítésének módjai. Ezen kívül példákat találunk a nagy számok (a tíz hatványainak) nyelvenként eltérő verbális alakjaira. Például 10^9 az lehet *billion*, vagy *milliárd*; mértékegységeknél azonban *giga-* előtag jelzi stb.

A 24. fejezetben a szerző általánosságban áttér a rövidítések és a betűszók jelenségére, amelynek kapcsán két dolgot emel ki. Egyrészt megállapítja, hogy a rövidítésekkel teli szöveg megnehezíti a fordító munkáját, másrészt, hogy a betűszók többsége többjelentésű, feloldásuk tehát nem mindig egyértelmű, bár a szövegkörnyezet segíthet a „megfejtésben”.

Például az angol ASA mozaikszónak 11 feloldása / jelentése lehetséges (p. 230).

A 25. fejezetben a fordítás – mint szöveg – megjelenésére vonatkozó megjegyzéseket olvashatunk, például: bekezdések jelölése, sorszámozása, központosítás, diakritikus jelek, tipográfiai lehetőségek stb.

A 26. fejezet éles váltás az előzőekhez képest: itt már nem a fordítás nyelvi illetve szöveg mivoltával foglalkozik, hanem a szöveget létrehozóval, azaz a fordítóval. A fejezetben szó esik a franciaországi fordítóképzés jellegzetességeiről, a fordítókkal szembeni elvárásokról stb. Sajnálatos módon azonban nem derül ki – pedig a könyv címe alapján joggal várhatnánk –, hogy milyen sajátos képességek és képzési forma szükséges a műszaki szakfordítótá váláshoz. Még azt sem tudjuk meg, Franciaországban melyik tendencia az elterjedtebb: kiemelkedő idegennyelvtudással rendelkező szakemberek vál(hat)nak fordítótá, vagy a fordítók – az alapképzés után – specializálódnak.

Az utolsó, 27. fejezet nem kis meglepetést okoz az olvasónak: a *Bibliográfiai jegyzetek* cím után a felhasznált irodalom felsorolását várnánk, ehelyett azonban – abszolút rendhagyó módon – tíz fordítás-elmélettel, összehasonlító nyelvészettel vagy műszaki szaknyelvvvel foglalkozó tanulmányról olvashatunk rövid könyvismertetőt. Maillot filológiai tárgyú bíráló észrevételei azért is különösek, mert a bemutatott művében ő is jó pár alkalommal figyelmen kívül hagyja a bölcsészettudományra jellemző tudományos publikációs „normákat”. Például: a bibliográfiában nem derül ki a művek terjedelme; nem használ napra kész szakirodalmat; nincsenek lábjegyzetek, gyakran idéz hivatkozás nélkül

(pl. p. 154.) stb. Némileg menti őt, hogy ő maga nem nyelvész, hanem „csupán” gyakorló fordító. Egy helyütt bevallja, hogy csak egyik kollégája tanácsára vette kézbe a G. Mounin által szerkesztett *Dictionnaire de la linguistique* című kézikönyvet, amelyben „sok érdekes dolgot” talált (p. 257.).

Az viszont elvárható lett volna, hogy egy nyelvészeti témájú tudományos publikációra készülvén, előzetesen tanulmányozza és sajátítsa el az adott szakterület alapvető fogalmait, terminusait. Így talán nem kerültek volna a műbe közhelyszerű, elnagyolt megállapítások, mint például „Egy idegen nyelv szókincsének elsajátításába – legyen az általános vagy tudományos – az is beletartozik, hogy megtanuljuk a főnevek nemét.” (p. 56.); „A mondatban a legfontosabb szerep az igéé.” (p. 70.) stb.

A mű kétségtelen érdeme a gazdag példaanyag, amelyet a tudományos élet leggyakoribb nyelveiből – angol, német, orosz, francia – gyűjtött össze a szerző; ám ezt célszerűbb, s az olvasók számára áttekinthetőbb lett volna valamilyen szógyűjtemény vagy szótár formájában megjelentetni. Egy ilyen kiadványt valóban hasznos segédeszközként vehetnének kézbe mind a szakfordítók, vagy a fordítóképzésben oktatók és hallgatók, mind az érdeklődő, idegen nyelveket beszélő szakemberek.

Irodalom

Vinay, J.P. & Darbelnet, J. 1958. *Stylistique comparée du français et de l'anglais. Méthode de traduction*. London-Toronto-Paris: Didier.